

Forfatter: Møller, Poul Martin

Titel: Skrifter i Udvalg

Citation: Møller, Poul Martin: "Skrifter i Udvalg", i Møller, Poul Martin: *Skrifter i Udvalg*, udg. af HANS BRIX ; SOPH. MICHAËLIS ; CARL S. PETERSEN ; POUL TUXEN , 1930, s. I.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-moeller01val-shoot-idm140426999755248.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Skrifter i Udvalg

INDLEDNING

I *Danmarks Nationallitteratur*, som er det fælles Navn paa den Samling af klassiske Skrifter, hvori denne Bog fremkommer, indtager *Poul Møller* en Stilling i Midten. Holder man sig til denne Litteraturs klassiske Tid fra Holbergs Fremtræden 1720 til Oehlenschlägers Død 1850, staar han paa Ligevægts-Stadet mellem disse to Poler: den lokale Humor og den nationale Patos. Skyder man Perspektivet ud til Nutiden og medtager Litteraturhistoriens to moderne Perioder: den psykologiske med J. P. Jacobsen og den plastiske under Johannes V. Jensen, bliver *Poul Møller* ved at staa i Midten med Føling til begge Sider. Han er Typen i Danmarks Nationallitteratur.

I sit Ydre lignede han som ung efter en Vens Vidnesbyrd et Idealbillede af en dansk Bondekarl, med blaa Øjne og blødt blondt Haar, med stærke Lemmer, men fine Træk. Oldefaderen hed Hans og var Møller, Farfaderen Niels kaldte sig Møller og var gift med en Præstedatter af Slægten Bang. Faderen Rasmus Møller var Magister i Latin og Præst og blev Doktor i Teologi og Biskop. Han var gift med en køn københavnsk Borgerdatter. Men ogsaa hendes Slægt (Thaulow) stammede fra det samme jyske Hjørne, i Egnen mellem Kolding og Vejle. Sønnens II fulde Navn Poul Martin Møller viser Kulturtypens historiske Forudsætninger: Bonden og Lutherdommen - Præsten i Jellinge gav sin førstefødte Søn de bedste Navne, han vidste, Paulus' og Luthers. Hans akademiske Løbebane oplyser denne Types normale Udvikling i det nittende Aarhundrede. Han blev af Pligt og Vane teologisk Kandidat 1816, af Lyst blev han Adjunkt i Latin og Græsk 1822 og vilde af Kærlighed til det sidste Fag, især Homer, til at underkaste sig den filologiske Embedseksamen, da han i 1826 blev kaldet til Lektor i Filosofi ved Universitetet i Kristiania. Fire Aar derefter blev han Professor i Filosofi i København; han døde, 44 Aar gammel, i Foraaret 1838.

Om hans indre og ydre Oplevelser paa denne Bane taler de to her paa ny udgivne Bind af hans Skrifter. Af Slægtens Bosted, »min Farfars gamle Hus« i Bondedrengens Vise (S. 72), har han givet et Billede, set fra Feriehjemmet i Præstegaarden (nu i Købelev ved Nakskov), i »Lægdsgaarden i Ølsebymagle«, der indleder andet Bind. Aanden deri er Holbergs, baade den komiske Opfattelse som i Jeppe paa Bjerget og den »latinske«, ironiske Stil som i de skæmtsomme Epistler, mens Billedet selv baade af Stedet og Personerne har en realistisk Præcision, der minder om Nutidens Skildringer af Folkelivet: fra Laaget paa Tjenestepigens Kiste til Madmoderen Maren, »Kvinden«, i dette Ords af Holberg ukendte Betydning, med Knappenaalene i Munden. Til samme Side falder de folkelige Viser, *Poul Møller* skrev som ung, foruden den nylig nævnte; men herimellem finder man ogsaa hans Forsøg i den oehlenschlägerske Romance, kendelige fra Forbilledet ved III det Kættereri overfor den romantiske Stil, som han deler med den senere jyske Lyrik fra Blicher til Aakjær og Johannes V. Jensen: naar han lader »Frørerne kvække rundt omkring i Kæret« til Tegn paa, at det er Foraar (S. 48) og Mandfolk arbejde i Varmen »i bare Skjorte«, d. e. uden Trøje (S. 3, 14). Imellem disse Poler ligger de Digte, han skrev paa en toaarig Sørejse til og fra Kina 1819-1821, især »Scener i Rosenborg Have«. De er i den plastiske Stil og har til sidste Forudsætning Homer ligesom tilsvarende Fremstillinger af »Menneskelivets Naturformer« hos Goethe og hos *Poul Møllers* svenske Aandsfrænde Erik Gustaf Geijer, hvis »Odelsbonde« og »Viking« svarer til Bondedrengens og Sømandens Vise (S. 72 og 76). Men Figurerne har en saadan umiddelbar Livsvarme, en saadan Aande i sig, at de ogsaa i Nutiden selv kan gælde som Forbilleder for lyrisk Menneskeskildring.

Noget lignende er Forholdet med Novellen »En dansk Students Eventyr«, der sammen med Studentersangene er det første Udtryk for Studenterlivets Poesi i dansk Digtning. Ogsaa her er det græske Forbillede kendeligt, baade det plastiske og det psykologiske, Homers Figurer med de staaende Tilnavne (ligesom den krøllede Frits, den jyske Bertel) og Theophrasts Karakterer (Pedanten), men kun som den Støbeform, hvori Personerne er smeltet. Nutidslæseren fornemmer kun, at de lever, en af dem i den Grad, at han lugter, nemlig den theologiske Kandidat Jens Hansen; man maa tilbage til Holberg (Per Degn) eller frem til Karl Larsen (Hans Peter Egskov) for at finde hans Mage. I nærværende Bind er denne ufuldendte »Novelle«, der i IV *Poul Møllers* Levetid ikke havde nogen anden Titel, udgivet sammen med Forløberen og Forarbejdet dertil: Krøniken om Eyvind Skaldaspiller og en paabegyndt historisk Roman, uden Hensyn til at hverken Krøniken eller Romanen, som Forfatteren selv havde vraget, kunstnerisk set holder Maal med Novellen, som han heller ikke har skøttet om at udgive. Læseren sættes derved i Stand til at følge Menneskeskildringen i Fortællingens Form paa Sporet indenfor samme Forfatterskabs Grænser: fra det attende Aarhundredes »nordiske Fortælling«, Oehlenschlägers »Saga« (og Grundtvigs Oversættelse af Saksens Krønike) til Ingemanns fædrelandshistoriske Roman og Blichers jyske Novelle, som *Poul Møller* konkurrerer med, især i Kapitlet om Andejagten, og Andersens Eventyr (se Anm. t. S. 315). Ved at se en saadan Udvikling øver man sin Sans for kunstnerisk Stil, især hvis man læser Aktstykkerne i omvendt Orden.

Samtidig med at Læsningen af *Poul Møllers* Ungdomsdigtning oplyser den samtidige Digtningens Art og Udvikling, lærer Læseren den unge Digtters Liv og Personlighed at kende. Den sidste er fuldest og friskest udtrykt i Novellen, hvis tre Hovedpersoner, Frits, Licentiaten og deres fælles Kritiker og Afstiver Bertel, alle har Træk af *Poul Møller* selv. Indenfor den her sammenstillede Gruppe af Elskovsdigte finder man Udtryk for

hans første Forelskelse, der, som Udtrykket jævnlig røber, begyndte paa Skolebænken, og hvis Afbrydelse ved Pigens Giftermaal med en anden var det kraftigste Motiv til den homeriske Rejse til Kina, og derefter for en ny og anderledes virkende Skuffelse, der mødte ham v nogen Tid efter Hjemkomsten. En dybere Sorg fristede han, nogle Aar efter han var flyttet hjem til København, ved sin Hustrus Død 1834. Herom taler i forskellige Toner Digtet »Revuen« og Afhandlingen »Tanker over Muligheden af Beviser for Sjælens Udødelighed«, der ligesom Digtet er fremkaldt af en Trang til at fly fra det ydre Liv til »Tankens Ørn og Gravens Urner« (S. 109).

Digtet og Afhandlingen er tilsammen et Udtryk for Poul Møllers Holdning i de sidste Aar af hans Liv, i Norge havde han næsten intet skrevet. Han havde da haft fuldt op at gøre med at tilegne sig Hegels filosofiske System, hvis upersonlige Tankegang bød hans Natur stærkt imod. Afhandlingen om Sjælens Udødelighed er en Undsigelse til dette System og blev saaledes forstaaet af hans to nærmeste filosofiske Venner: J. L. Heiberg, som havde indført det i sin Æstetik, og F. C. Sibbern, som havde modsagt det ved sin Livsfilosofi, ogsaa i Gabrielis Breve. Den sidste regnede sin Lærling Poul Møller til den Type af Livsfilosoffer, som han kaldte de uendelige, fordi Livets Strøm gaar igennem dem, og de øser umiddelbart af Kilden selv. Heiberg blev efter Poul Møllers Død af Filologen Emil Bojesen, Kierkegaards Lærer, stillet sammen med sin trods Ligheden saa ulige Ven som en original (selvstændig) Aand i Modsætning til en primitiv (oprindelig). Med Kierkegaard, som den Gang var i sin Vorden, havde Poul Møller i disse Aar adskilligt Samkvem. Tankegangen i hans Afhandling er den, at et Bevis for Sjælens Udødelighed ikke kan gives i et spekulativt System, men kun ved Fremstillingen af en hel, konkret Livsanskuelse, hvori denne Tanke er et Led.

VI

En saadan Fremstilling gav Kierkegaard i hele sit følgende Forfatterskab, der endte med at sprænge det religiøse ud af dets Sammenhæng med det humane, medens det, som stemmer med den naturlige Følelse, for Poul Møller var Kristendommens væsentlige Indhold.

Samtidig med »Revuen« fremkom et andet Digt, »Kunstneren mellem Oprørerne«. Af flere Udtalelser af Poul Møller, især i Recensionen af Fru Gyllembourgs Novelle »Extremerne« forstaaer man, at han med Goethes Død i 1832, to Aar efter Julirevolutionens Udbrud, regnede den Periode i Kulturen for afsluttet, hvortil han selv og hans Slægtled hørte fuldt saa vel som dets store Forgængere Oehlenschläger og Thorvaldsen, og at han med Uvilje saa paa denne Periodes Afløser, den revolutionære Litteratur, der paa en anden Maade end Kierkegaard sprængte den Harmoni i Samfundet og den enkelte Personlighed, som for ham var Dannelsens Maal. I den Forstand var han ikke en af »de uendelige«, at han saa Livet i det vendende og det positive i eller ud af det negative, han var en Klassiker og oprørtes som Kunstneren i Digtet ved at være Vidne til Nedbrydningen af en færdig og fuldkommen Form. Om han altid ejede i sig selv den græske Harmoni, der som en høj Sundhed straaede fra ham til andre, Kierkegaard har vidnet det, er et andet Spørgsmaal. Hvor vidt han i sine sidste, sorgfulde Aar kunde gaa paa Kritikens og Negationens Veje, viser nogle digteriske Fragmenter, han da skrev (som det tilstaas i et af dem) »i tungsindige Timer«, især Prosabrudstykket »Ahasverus«, der er i samme fortvivlede Stemning som flere af Papirerne i første VII Del af Kierkegaards »Enten-Eller«. Han var ikke - og hvem har vel efter Oehlenschläger og Thorvaldsen været det? - saa *hel*, som han saa ud til. Da det moderne Hovedværk om Poul Møller (af mig) var udkommet med Præget af samme Aand som den klassiske Biografi af ham (ved F. C. Olsen), skrev Poul Møllers nærmeste Aandsfrænde i den nyere Litteratur, Julius Lange: »Overhovedet var nu Poul Møller vist ikke saa forfærdelig selvstændig og bestandig »ud af sig selv«, som Forf. vil gøre ham til.« Indvendingen har Ret. Men mod den yderste Negation i Fragmenterne satte Poul Møller ud af egen Erfaring i sine sidste Leveaar den højeste Position. Om Kunsten, der nu paa ny drog ham, skrev han i Afhandlingen om Udødeligheden, at den sande Kunst er en Foregribelse af det evige Liv. Og for at ingen skulde afvise dette som en Talemaade, tilføjede han, hvad han ellers ikke havde for Skik, og aldrig har nødig, at her mentes bogstaveligt, hvad der blev sagt.

Naar man sammenligner Poul Møllers Ungdomsdigtning i realistisk Form med hans Manddomsarbejder, der har en lige saa udpræget idealistisk Tendens, sættes han paa ny i en Midtstilling. Han har da Berøring med begge de hinanden modsatte Synsmaader, der tilsyneladende har vekslet i det nittende Aarhundrede og delt det i to lige store Halvdele: Idealismens og Realismens Tid. I Virkeligheden foregaar denne Omveksling indenfor samme Tid, ja i den samme Aand, der formaar paa samme Tid at opfatte Livet i dets Begrænsning med Humor eller Satire og se det under Evighedens Synspunkt med Ironi eller Patos. Vignetten til Poul Møllers VIII sidste Digtning og Tænkning kan vel være den nylig nævnte Verslinje af »Revuen« med »Tankens Ørn og Gravens Urner«. Men for Livsstrømmen i hans hele Forfatterskab og Personlighed gælder Slutningsstroferne af Digtet »En Rekonvalescent« i »Scener i Rosenborg Have«:

Som Løvet, der paa Bøgen grønner,
Fra Moderstammen har sin Saft,
Saa drager hver af Støvet's Søner
Af en usynlig Rod sin Kraft.
Ja Livet blusser, Livet daaner,
Snart er man Ørn, snart er man Kryb,
Alt som os mer og mindre laaner
Hint Livets rige Kilde-Dyb.

Endelig staar Poul Møller i Midten af den danske Litteratur, forstaaet som et Kulturorgan, derved at at han i endnu højere Grad end J. L. Heiberg af Naturen er fortrolig med baade Versets og Prosaens Sprog, og at han ligesom han har baade det digteriske og det videnskabelige Foredrag til sin Raadighed. Han er ikke Digter af Profession eller Forsker af Fag. Han er Humanist og har som Redskab Humanismens dobbelte Serør af Digt og Tanke. Et Udtryk herfor er de Aforismer eller »Strøtanker«, som han skrev, først i Ensomheden paa Kinarejsen og siden paa alle Stadier af sit Forfatterskab. Vistnok er en Del af dem af fagligt, filologisk og filosofisk Indhold. Men Flertallet er psykologiske lagttagelser af Menneskelivet. Og de har alle den samme Retning, det samme Formaal: at blotte Bedraget i Menneskenaturen, at paavise Spillet mellem det naturlige og det tilgjorte i Sjælelivets Ytringer. De skulde give Stof til en Undersøgelse af »Affektationen« ix taget i videste Forstand som et Lag eller Hylster om Personlighedens Kærne. Ved dem, endnu mere end ved sin Poesi har Poul Møller øvet den inderligste Virkning paa Eftertiden. Han har som Digter ingen Efterlignere og kun en enkelt Efterfølger, men som skarp og ubønhørlig lagttager af Tilværelsens Bedrag og Personlighedens Selvbedrag har han frigjort og udrustet beslægtede Aander til nye lagttagelser og ny Kunst i Livsironiens Tjeneste. Paa dette Omraade er han hel (ægte) i højere Grad end de heleste (naiveste) af sine Forgængere. Her har han stiftet Skole: fra Søren Kierkegaard og Egede Schack, Forfatteren af Romanen »Phantasterne«, der blev et Vendepunkt ikke blot i Romanens Historie i Norden med Eftervirkninger baade hos Henrik Ibsen og Henrik Pontoppidan - videre til Vilh. Topsøe og J. P. Jacobsen, til sidst til Ludvig Feilberg og Knud Hjortø. Det er en dansk Realisme (lagttagelseskunst) i Idealismens (Sandhedsformaalets) Tjeneste, en af de ægteste Aarer i det lille Folks Aandsliv, næret af dets Natur, fremdreven af dets Historie.

Saaledes som disse Aforismer er i Grunden alt, hvad Poul Møller har skrevet, Brudstykker af et sammenhængende Hele. At han er saa elsket, med en Kærlighed, der kan holde Livet ud, det kommer for en Del deraf, at han ikke paatrykker sig nogen med en samlet Masse af Tykt og Tyndt eller en planfuld Udførelse af et System af Ideer. Han lader kun høre fra sig i Ny og Næ. Man læser ham, som man læser Breve fra en afdød Ven, der ikke mindst ved alt det, man læser imellem Linjerne og imellem Brevene, kommer helt levende til den efterlevende i hans Stue.

x

Ligesom Strøtankerne i Forfatterens levende Live ikke kom uden for hans Skrivebord, har Poul Møller selv kun udgivet en Del af sit Forfatterskab. Afhandlingerne fremkom i Tidsskrifter, nogle af Digtene i Dagblade og Nytaarsgaver (Julehefter); i Bogform har han kun udgivet Prøver paa sin Homeroversættelse. Efter hans Død udkom hans »Efterladte Skrifter« 1839-1843 i 3 Bind, hvoraf det første (ved Chr. Winther) indeholdt digteriske Arbejder, det andet (ved F. C. Olsen) filosofiske og humanistiske, det tredje Novellen, som Winther ikke havde kunnet læse, og andre oversete eller udeladte poetiske Stykker (ved Chr. Thaarup), Strøtankerne og andre prosaiske Smaastykker og til sidst Biografien (ved F. C. Olsen). Af dette Værk udkom med bedre ordnet Indhold nye Udgaver i 6 Bind 1848- 1850 og 1855-1856, hvoraf Chr. Winther foretog et Udvalg i to Bind 1873. Det Gennemsyn af Poul Møllers Haandskrifter, som Winthers Hjælper F. L. Liebenberg har beklaget ikke at have kunnet udføre, foretog jeg som Grundlag for en ny Udgave med ændret Plan: »Udvalgte Skrifter af Poul Møller« i to Bind (1895). Af denne Udgave, der i længere Tid har været udsolgt, er den her foreliggende Tekst et gennemset Optryk. Oplysningerne er efter Planen for Samlingen *Danmarks Nationallitteratur* flyttet bag i Bindet. De har faaet adskillige Ændringer og mange Tilføjelser, men bevaret den oprindelige Karakter som en fortløbende Kommentar eller Vejledning til ud af Teksterne selv at danne sig et Helhedsbillede af deres Forfatter.

Vilh. Andersen.